

Koululaiset ja aikuiset erilaisina suomenoppijoina

Marja Seilonen: *Epäsuora henkilöön viittaaminen oppijansuomessa.* Jyväskylä Studies in Humanities 197. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto 2013. 218 s. + liitteet. ISBN 978-951-39-5025-5.

Marja Seilonen väitöskirjan tutkimusaihe on ajankohtainen suomi toisena kielenä -alalla. Väitöskirja on osa Suomen Akatemian rahoittamaa Jyväskylän yliopiston kielten laitoksen Cefling-hanketta, jossa on selvitetty, kuinka toisen kielen (suomi) ja vieraan kielen (englanti) oppijan kielitaito kehittyy taitotasolta toiselle.¹ Hankkeessa on tuore näkökulma kielitaitoon, sillä siinä verrataan aikuisten kieltä nuorten kieleen. Seilonen vertaa tutkimuksessaan nimenomaan aikuisena suomea oppineiden kieltä Suomessa asuvien maahanmuuttajakoululaisten kieleen. Aikuisilla on maailmantietonsa perusteella vahva kognitiivinen tausta, kun taas koululaiset elävät arjessaan aktiivisesti suomenkielisessä koulumaailmassa ja pääsevät näin helpommin käsiksi idiomaattisiin ilmauksiin.

Seilonen tutkimuskohteena informanttien kielessä ovat suomen kielelle tyypilliset lähinnä lauseoppiin liittyvät ilmaukset, joilla viitataan henkilöön epäsuorasti. Seilonen on pyrkinyt ottamaan käsiteltäväksi myös sellaiset ilmaukset, jotka on tarkoitettu yleistäviksi oppijan kielessä, vaikkeivät ne standardisuomessa sellaisia olisikaan. Hyvänä pidän tutkijan avointa suhtautumista aineistoon: analyysin lähtökohtana on se, mitä oppijansuomessa ilmenee. Otsikkoon sisältyvällä il-

mauksella *epäsuora* Seilonen varaa itselleen mahdollisuuden tarkastella myös tapauksia, joissa tutkittavalla ilmiöllä ei ole yleistävää luonnetta. Tutkittavia kielenilmiöitä ovat passiivi, nollapersoonaa ja geenerinen *sinä* sekä *ihminen/ihmiset*.

Tutkimusongelma on haastava, sillä epäsuoriksi tarkoitettujen ilmausten tunnistaminen saattaa oppijoiden kielitaidon puutteiden vuoksi olla vaikeaa. Tämä voi houkutella tutkijan ei-uskottaviinkin selityksiin.

Seilonen asettaa tutkimuksensa konstruktioikieliopin, dialogisen näkökulman ja hallidaylaisen funktionaalisuuden kehyyksiin. Lisäksi teoriaosassa käsitellään epäsuoraa viittaamista sekä suomi toisena kielenä -tutkimusta. Erityisesti esitellään Jyväskylän yliopistossa kehitettyä DEMfad-mallia (s. 29–33), jonka valossa aineistoa myös analysoidaan työn eri vaiheissa. Kun Seilonen tutkii kielen kehittymistä *Eurooppalaisen viitekehyyksen* (2003) taitotasolta toiselle, hän käytännössä tutkii DEMfad-malliin sisällytettyjä tietyn kielenilmiön (D) oppimiseen ja lopulta hallintaan (M) liittyviä seikkoja: tutkittavan ilmauksen ensiesiintymistä (E), frekvenssiä (f) ja variaatiota (d) sekä sen tarkkuutta (a).² Aineiston epäsuoran viittaamisen esiintymät Seilonen suhteuttaa DEMfad-mallin kielenoppimiskehikkoon ja tarkastelee, miten tekstin funktionaalisuuden perusteella eri taitotasolle arvioituissa teksteissä käytetään epäsuoria viitatuskeinoja. Seilonen lähestymistapojen taustat ovat siinä määrin monipuoliset ja väljät, että aivan tiukkaa suhdetta tutkimuskysymysten, tutkimusongelmien ja teoreettisen viitekehyyksen välille ei synny.

1. Cefling = Linguistic Basis of the Common European Framework for L2 English and L2 Finnish. Jyväskylän yliopiston kielten laitoksen ja Suomen Akatemian kielitaidon kehittymistä ja arviointia koskeva hanke 2007–2009 (ks. <https://www.jyu.fi/hum/laitokset/kieliet/cefiling/>).

2. D = domain, E = Emergence, M = Mastery, f = frequency, a = accuracy, d = distribution. (S. 30–32.)

DEMfad-malli lopulta hallitsee analyysia, ja muu teoriatausta jää vähälle huomiolle.

Johdannon ja teoriaa käsittelevien luvujen jälkeen väitöskirjan analyysiosan luvuissa 4–6 käsitellään erilaisia epäsuoran viittaamisen lajeja erittelemällä ensin aikuisten ja sitten nuorten suomenoppijoiden kielenkäyttöä. Luvussa 7 esitellään vielä epäsuorien viittaustapojen vaihtelua ja myös sellaisia tekstejä, joissa epäsuoraa viittausta ei ole. Luvussa 8 kootaan tulokset, ja luvussa 9 asiantuntevasti arvioidaan omaa tutkimusta ja esitetään ideoita jatkotutkimusaiheista.

Aineisto

Tutkimuksen aineisto on kerätty vakuutavasti osana laajaa Cefling-tutkimushanketta. Aineistona ovat kirjoitetut tekstit: aikuisilta 669 tekstiä Yleisten kielitutkintojen (YKI) testeistä, koululaisilta 447 oppitunneilla kerättyä tekstiä. Informantteja ei käsitellä yksilöinä, vaan tarkastelun kohteena ovat tekstit, joita käsitellään nimenomaisesti taitotasoin ja pääosin kvantitatiivisesti.

Aikuisten osalta aineistoa on riittävästi kaikilta tasoilta eli tasoilta A1–C2 mutta koululaisten osalta vain taitotasoilta A1–B1. Jos koululaisaineistossa olisi ollut riittävän paljon B2-tason kirjoitelmia analysoitavaksi, olisi saatu lisää mielenkiintoisia tuloksia. Näiden kirjoitelmien vähäisyyttä ei kuitenkaan voida laskea tutkijan viaksi.

Aineiston tehtävänannot eroavat toisistaan: aikuisten tehtävänä on ollut kirjoittaa mielipide, epämuodollinen viesti ja muodollinen viesti, kun taas nuorten tehtävänannot ovat olleet mielipide, narratiivi sekä viesti kaverille, opettajalle tai verkko-kauppaan. Tehtävänannot eivät myöskään ole samat kaikilla taitotasolla. Alemmilla taitotasolla kirjoittaja on saanut usein esiintyä omana itsenään, mutta ylemmillä taitotasolla kirjoittajan on pitänyt esiintyä jossakin toisessa roolissa. Tutkija on pyrkinyt ottamaan huomioon eri taitotaso-

jen tehtävänantojen erilaisuuden. Kuitenkin hyvin lyhyiden kirjoitelmien rakenne saattaa jonkin verran vääristää tuloksia, koska tällöin aineistossa on luonnollisesti enemmän esimerkiksi alkuja ja loppuja, joissa saattaa esiintyä enemmän tutkittuja ilmauksia kuin muussa tekstinosassa.

Kielenoppijoiden tekstien rinnalla yhtenä työn aineistona on esitelty myös äidinkielisten koululaisten tekstejä, mutta varsinaisessa analyysissä tätä aineistoa ei ole juurikaan eksplisiittisesti käytetty. Tätä perustellaan muun muassa sillä, että aineisto ei kuitenkaan olisi vertailukelpoinen aikuisten YKI-aineiston kanssa. Äidinkielisten koululaisten aineistoa olisi joka tapauksessa voinut verrata S2-koululaisten aineistoon. Sen käyttö ei kuitenkaan tutkimustyön aikaan olisi ollut tekijän mukaan ongelmatonta, koska aineisto ei ollut valmiina samaan aikaan kuin muu tutkittava aineisto (ks. s. 198). Kvantitatiivisia vertailuja myös esimerkiksi suomen yleiskielen aineistoihin jäin kuitenkin kaipaamaan – ainoastaan Hanna Jokelan (2012) suomen yleiskielen aineistoihin on muutaman kerran viitattu.

Seilosen tutkimus sinänsä tuo paljon arvokasta tietoa siinä käytetystä aineistosta. Olisi kuitenkin tärkeää, että Jyväskylän suurten Cefling- ja Topling³-korpusten (Ceflingin jatkohanke) yhteyteen saataisiin myös relevantti äidinkielisten vertailuaineisto. Se, mikä on relevanttia vertailuaineistoa, ei ymmärrettävästi ole yksiselitteistä. Usein on puhuttu siitä, kuinka S2-tutkimus tuo yhä uudestaan esiin sen, ettemme tiedä riittävästi äidinkielisten suomenpuhujien käytänteistä. Niinpä Seilosenkin tutkimusta lukiessa jää kaipaamaan tietoa siitä, miten äidin-

3. Topling = Toisen kielen oppimisen polut -hanke on Jyväskylän yliopiston kielten laitoksen ja Soveltavan kielentutkimuksen keskuksen yhteinen tutkimushanke, jota ovat rahoittaneet Suomen Akatemia (2010–2013) ja Jyväskylän yliopisto (ks. <https://www.jyu.fi/hum/laitokset/kielet/tutkimus/hankkeet/topling>).

kieliset nykysuomessa epäsuoria viittauksia käyttävät.

Analyysi

Väitöskirjan analyysi on tehty huolellisesti esiintymien variaatiota tarkastelemalla. Variaation tutkimus kertoo aina kielestä ja kielenkäytöstä hyvin paljon enemmän kuin virheanalyysi. Seilonen tutkii myös ilmausten frekvenssiä. Frekvenssin merkitys jää tosin tutkimuksen edetessä hie-man sivuun; vasta loppuluvun kuvioissa 27 ja 28 (s. 187) eri ilmiöiden frekvenssi-suhteet lopulta esitetään havainnollisesti ja onnistuneesti. Yksityiskohtaiset frekvenssivertailut vaikuttavat kuitenkin hie-man tarpeettomilta niissä tapauksissa, joissa kielenilmiöiden esiintymämäärät ovat hyvin pieniä.

Erityisen kiinnostavia ovat laajempien tekstiesimerkkien analyysit luvussa 7. Ne tuovat myös esiin sen, kuinka sama kirjoittaja osaa käyttää samassa tekstissä vaihtelevasti useita epäsuoran viittamisen tapoja. Kirjoittajan idea ottaa analyysiin mukaan myös tekstejä, joissa ei ole tutkittavia ilmauksia, on hyvä, koska ne tuovat lisää perspektiiviä tarkasteltavaan ilmiöön. Luku 7 onkin työn antoisinta osaa.

Suurimmaksi osaksi Seilosen tulkin-nat ovat uskottavia; esimerkiksi useissa kohdin oppijoiden ratkaisut perustunevat analysoimattomien formuloiden eli kiteytymien hallintaan (DEMfad-mallissa käytetään termiä *könttä*). Joissakin kohdin tulkintoja on kuitenkin vaikea perustella oppijoiden kielitaidon vähäisyyden vuoksi.

Seilonen ei ole ottanut mukaan vain nollasubjektitapauksia, joissa epäsuorasti viitataan henkilöön, vaan myös muiden lauseenjäsenten niin sanottuja nollaesiintymiä. Näiden muiden kuin subjektinollien mukaanotto on kuitenkin vaarassa johtaa siihen, että nollatapauksien määrä kasvaa harhaanjohtavasti. Kun Seilonen on kerännyt verbejä, joiden kanssa nollaa

esiintyy, muodostuu ryhmä ”muut nolla-persoonaiset konstruktiot” (alaluku 5.2.6) vaikeasti hahmotettavaksi ja hyvin laajaksi.

Seilosen tutkimustulokset osoittavat, että koululaiset ovat aikuisia useammin pystyneet poimimaan ilmauksia suomenkielisestä ympäristöstään; aikuisilla ei tavallisesti vastaavaa suomenkielistä ympäristöä olekaan. Koululaisilla ei myöskään oman kielen siirtovaikutus ole yhtä vahva kuin aikuisilla, mikä johtunee osaksi siitä, että oman äidinkielen taito saattaa olla suomen kielen taitoa heikompi. Tehtävänantojen ansiosta tietyt koulumaailmaan kuuluvat ilmaukset toistuvat teksteissä: niissä esimerkiksi pohditaan, mitä koulussa saa ja voi tehdä (esim. tasolla A1: *Kännykät pois koulusta koska kukan ei opiskele ja ei saa että puhelin soi tunnilla*). Verkkokauppaan kirjoitettavassa viestissä, jossa tehtävänä on ollut kirjoittaa reklaamaatio, toistuvat ilmaukset siitä, mitä pelillä voi tai ei voi tehdä. (Ks. s. 128–130.)

Tutkimuksessa on myös esimerkkejä tapauksista, joissa epämääräiseen persoonaan viitataan substantiivilla *ihminen*: yksiköllä *ihminen* viitataan esimerkiksi kaupan asiakkaaseen yleensä ja monikolla kaikkiin asiakkaisiin (esim. aikuiset tasolla A1: *Päämäärä lähikaupasta on että se on edullinen ihmiselle* s. 154; tasolla A2: *Tarkein ongelmia, että kaupassa ihmiset eivät voi maksaa kortilla, vain käteisellä, mutta raha-automaatit ovat tosi kaukana* s. 155). Oppijoiden kielellisten valintojen perusteita ei aina ole helppo tulkita. Geneeristä yksikön 2. persoonaa näyttävät suosivan nuoret A1-tasolla, kun taas aikuisilla sitä esiintyy A1-tasolla ja B-tasoilla jonkin verran. Toiseen persoonaan saatetaan viitata myös pronomiinilla *sinä* tai pelkällä persoonapäätteellä (esim. koululaiset tasolla A2: *Kännykät pitäisi ottaa pois, koska ne häiritsevät tuntia ja lapset eivät opi. Jos lähettelet teksti viestejä niin huomaat, että koulun loputtua jäit luokalle* s. 153).

Analyysin yleisvaikutelma on siisti ja perinpohjainen. Seilonen tuntee aineis-

tonsa syvällisesti ja pystyy esittämään näkemyksensä selvästi ja monipuolisesti, joskin hieman kaavamaisesti ja toisteisesti. Pieniä esiintymämääriä käsitellään kuitenkin paikoin turhan yksityiskohtaisesti. Toisaalta yksityiskohtaisessa käsitelyssä on eittämättä ansionsakin, sillä esille tuotu analyysi ja kuvaus mahdollistavat onnistuneiden vertailujen tekemisen vastaavista aineistoista.

Analyyysin havainnollistamisessa on käytetty useita taulukoita, erilaisia kuvioita ja diagrammeja. Ne on tehty huolellisesti, ja ne ovat itsenäisesti ymmärrettäviä. Myös kuvioiden otsikointi on tavallisesti osuvaa. Muutamat terminologiset valinnat eivät kuitenkaan ole perusteltuja, esim. ”passiiviverbi” taulukoissa 9 (s. 69) ja 11 (s. 80). Lipsahduksiakin esiintyy: muutama esimerkiksi kuvioihin viittaamisessa.

Tulokset ja päätelmät

Väitöskirjan tutkimustulos, jonka mukaan Suomessa asuvat maahanmuuttajakoululaiset hallitsevat subjektittomat ilmaukset aikuisia maahanmuuttajia paremmin, on odotuksenmukainen. Odotuksenmukaisuudesta huolimatta on ollut tärkeätä tehdä tämä tutkimus, sillä tuloksessa on huomionarvoisia ja jopa epäodotuksenmukaisia piirteitä: koululaisten tekstit ovat yllättävän tarkkoja eli korrekkejä. Kun nykyään puhutaan paljon äidinkielistenkin kirjoitusongelmista, tämä havainto on varsin myönteinen.

Kaikkiaan sekä aikuisten että nuorten tulokset osoittavat hyvin selvästi, että suuri osa tuotetuista ilmauksista on korrekkejä tutkittujen seikkojen osalta. DEM-fad-mallissa kielenilmiön hallinnaksi lasketaan, jos noin 80 prosenttia rakenteen ilmentymistä on idiomaattisia (s. 30). Tämä toteutuu monissa kohdin.

Vaikka aikuiset kielenoppijat jäävät joidenkin tutkittujen ilmausten hallinnassa ilmiselvästi koululaisista jälkeen, heidän taidoissaan on huomattavissa kui-

tenkin kiintoisia ulottuvuuksia. Aikuiset kielenoppijat osaavat esimerkiksi käyttää dialogista passiivia metatekstinomaisesti (esim. tasolla B1: *Joskus auto on kuin toinen puoli. Se pitää hoitaa, vaihdaa osat. Otetaan huomio nuoresta miestä* [’Otetaan esimerkiksi/tarkasteltavaksi nuori mies’] *Hänellä jos auto, yrittää tehdä sen kanssa mitä mahdollista. Hän monta tuntia hallissa*). Tiettyjen eri tilanteisiin sopivien ilmausten hallinta kertonee aikuisten maailmantiedosta. Tärkeä huomio on myös se, että vain aikuiset käyttävät sanontoja ja metaforia (esim. tasolla C1: *Keskiviikon Keski-suomalaisessa on nostettu pöydälle aihe, josta kannattaa todella keskustella nuorten kiroilu*). Ylemmillä tasoilla konstruktiot ovat lisäksi sekä korrekkejä että varioivia. (Ks. s. 188.)

Modaalisuuden ilmestyminen kielenkäyttöön on osoittautunut kiinnostavaksi kysymykseksi oppijankielessä (ks. esim. Niiranen 2008; Ivaska 2014). Seilosen tutkimus osoittaa, että kielenoppijat alkavat käyttää modaalista nollapersoonaa jo A1-tasolla (s. 124, 142) mutta modaalista passiivia vasta myöhemmin: kouluaineistossa A2-tasolla, aikuisten aineistossa vasta B1-tasolla (s. 84–86). Mielenkiintoista olisi tietää, mikä on oppijoiden modaalisien nollapersoonailmausten ja passiivien frekvenssi verrattuna äidinkielisten vastaavien ilmausten frekvenssiin.

Marja Seilosen väitöskirjatutkimus valaisee sitä, minkälaisia kielitaidon indikaattoreita erityisesti passiivi ja nollapersoonaa eri taitotasoilla ovat ja voivat olla. Lähivuosina julkaistaan muita laajoja samaan Cefling-hankkeeseen kuuluvia tutkimuksia, ja jo syksyllä 2013 ilmestyi samaan hankkeeseen liittyvä Mikko Kajanderin väitöskirja *Suomen eksistentiaalilause toisen kielen oppimisen polulla*. Näin Seilosen tutkimuksesta saadut tulokset ovat arvokas osa hankkeesta saatavaa kokonaiskuvaa.

KIRSTI SIITONEN
etunimi.sukunimi@utu.fi

Lähteet

Eurooppalainen viitekehys = Eurooppalainen kielten oppimisen, opettamisen ja arvioinnin yhteinen viitekehys. Helsinki: WSOY 2003.

IVASKA, ILMARI 2014: Mahdollisuuden ilmaiseminen S1-suomea ja edistynyttä S2-suomea erottavana piirteenä. – *Lähi-vördlusi. Lähivertailuja* 24 s. 47–80.

JOKELA, HANNA 2012: *Nollapersoonalause suomessa ja virossa. Tutkimus kirjoitetun*

kielen aineistosta. Turun yliopiston julkaisuja C 334. Turku: Turun yliopisto.

KAJANDER, MIKKO 2013: *Suomen eksistentiaalilause toisen kielen oppimisen polulla.* Jyväskylä Studies in Humanities 220. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto

NIIRANEN, LEENA 2008: *Effects of learning contexts on knowledge of verbs. Lexical and inflectional knowledge of verbs among pupils learning Finnish in northern Norway.* Tromssa: University of Tromsø.

Tekstilajeista laajalti

Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiirilä & Mikko Lounela (toim.): *Genreanalyysi. Tekstilajitutkimuksen käsikirja.* Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 169. Helsinki: Gaudeamus 2012. 813 s. ISBN 978-952-495-224-8.

Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiirilä & Mikko Lounela (toim.): *Genreanalyysi. Tekstilajitutkimuksen käytäntöä.* Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 29. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus 2012. <http://kaino.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk29/>. ISBN 978-952-5446-72-2.

Tekstilajitutkimuksen käsikirja on yltäkyläisen runsas teos, mutta iso on pohdittavana oleva aihekin. Kuinka tekstit ja kielenkäytön muodot säätelevät kaikkea inhimillistä elämäämme yksityisistä hetkistämme työelämään, yhteiskunnan toimintaan ja vapaa-ajanviettoomme? Kuinka näitä tekstejä voidaan tutkia, ja kuinka niiden avulla voidaan tutkia toimiamme? Entä onnistuuko ihmisajatelu tai toiminta ilman tekstejä ja diskurs-

seja? Kumpi olikaan ensin, yhteinen kieli vai yksilön mieli? Näitä kysymyksiä pohditaan Kotimaisten kielten keskuksessa vuonna 2012 julkaistussa teoksessa, joka kokoaa samoihin kansiin eri yliopistojen ja eri tieteenalojen tutkijoiden kirjoituksia tekstilajeista.

Käsikirjassa on sivuja hakemistot mukaan laskettuna yli 800, artikkeleita yhteensä 71 ja toimittajiakin viisi: Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiirilä ja Mikko Lounela. Teoksella on tekstilaji, tai oikeastaan kaksi: se on sekoitus tutkimusopasta ja metodeihin keskittyneitä tieteellistä julkaisua. Sekoitus ei häiritse; lajirajat onkin tarkoitettu ylittäväksi. Tutkimusoppaan osalta vastavaan vaikuttavaan laajuuteen on totuttu esimerkiksi Sagen julkaisemissa metodikäsikirjoissa. Se, että laaja johdanto ja tutkimusmenetelmiä käsittelevät artikkelit ovat referee-menettelyn läpikäyneitä, antaa teokselle entistä enemmän painoarvoa.

Laajuus ei rajoitu vain yksien kansien sisälle, sillä kirjaan limittyvä verkkoversio sisältää lisää artikkeleita. Uskon kokoon-